

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 114 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromodlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	

O'ZBEKISTONDA MUQOBIL ENERGIYA MANBALARIDAN FOYDALANISH ELEKTROTEXNIKA SANOATI RIVOJLANISHINING ISTIQBOLI SIFATIDA

Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li

Farg'ona politexnika instituti tayanch doktranti

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda elektrotexnika sanoati rivojlantirishda energiya manbalaridan foydalanish, iqtisodiy o'sish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishiga ta'sir qiluvchi omillar batafsil o'rganilgan. So'nggi o'n yillik davrda muqobil energiyadan foydalanish ko'rsatkichlari tahlil qilingan. Mintaqalarda energiya ishlab chiqarishda QTEM dan, aholi jon boshiga energiya sarfi va undan foydalanish ko'rsatkichlari tahlili amalga oshirilgan. O'zbekistonda issiqlik elektr stansiyalari (IES) va issiqlik elektr markazlari (IEM) va Gidroelektrostansiyasi (GES)ning elektr energiyasi ishlab chiqarishning o'rnatilgan quvvatlari 2010–2022-yillar davomidagi tahlili amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: elektrotexnika sanoat, muqobil energiya, iqtisodiy samaradorlik, energiya sarfi, yashil energiya.

Abstract: In the article, the factors affecting the use of energy sources, economic growth and economic efficiency in the development of electrotechnical industry in Uzbekistan are studied in detail. The indicators of the use of renewable energy in the last ten years have been analyzed. An analysis of energy consumption and utilization indicators per capita was carried out from RES in energy production in the regions. The analysis of the installed capacity of electricity generation of thermal power plants (ThPP), thermal power centers (ThPC) and hydroelectric power station (HPS) in Uzbekistan for the period of 2010-2022 was carried out.

Key words: electrotechnical industry, renewable energy, economic efficiency, energy consumption, green energy.

Аннотация: В статье изучены факторы, влияющие на использование источников энергии, экономический рост и экономическую эффективность развития электротехнической промышленности Узбекистана. Проанализированы показатели использования возобновляемых источников энергии за последние десять лет. Проведен анализ показателей энергопотребления и использования на душу населения по ВИЭ в производстве энергии в регионах. Проведен анализ установленной мощности выработки электроэнергии тепловых электростанций (ТЭС), теплоэнергетических центров (ТЭЦ) и гидроэлектростанций (ГЭС) Узбекистана за период 2010-2022 гг.

Ключевые слова: электротехническая промышленность, возобновляемые источники энергии, экономическая эффективность, энергопотребление, зеленая энергетика.

KIRISH

Bugungi kunda butun jahon hamjamiyati iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi muammosiga dolzarbligicha saqlanib qolmoqda, bu esa yangi energiya manbalarini, jumladan, yashil va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini izlashni taqozo etadi. Mamlakatimizda ham qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish yoqori darajada tus olmoqda. Jumladan, Respublikada iqtisodiyot barqaror o'sishini ta'minlashga va aholining farovonlik darajasini oshirishga, yoqilg'i-energetika resurslariga bo'lgan talab-ehtiyojni uzluksiz qanoatlantirishga qaratilgan neft-gaz, elektr energetika, ko'mir, kimyo, qurilish industriyasini rivojlantirishning uzoq muddatli strategiyasi amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-avgustda qabul qilingan "Iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaning energiya samaradorligini oshirish, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirishning tezkor chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4422-sonli qarorida yuqoridagi masalalarni amalga oshirish maqsadida "Iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaning energiya samaradorligini yanada oshirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish" bo'yicha yo'l xaritasi belgilangan¹. Mazkur qarorda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaning energiya samaradorligini oshirish, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirishning tezkor chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4422-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/-4486125>

yanada rivojlantirishning maqsadli parametrlari berilgan bo'lib, an'anaviy energiya manbalarini ishlab chiqarish 2030-yilga kelib 10910,2 MVt ga yetkazish va elektr energiyasini ishlab chiqarishdagi ulushini 75 foizga tushirish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini esa 7 387,6 MVt ga yetkazish umumiy ulushini esa 25 foizga yetkazish ko'zda tutilgan. Qayta tiklanadigan energiya manbalarining tarkibida Quyosh energetikasi-ning ulushi yuqoriligicha qolmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

T.Shaydanov o'zining ilmiy tadqiqotida O'zbekiston ham boshqa davlatlar singari iqlim o'zgarishi va qazilma boyliklarning kamayishi kabi muammolarga duch kelmoqda. Shu munosabat bilan O'zbekiston Hukumati qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishga o'tish choralari ko'rmoqda. Biroq, bugungi kunda O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalarining umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushi hali ham kichik bo'lib, taxminan 5 foizni tashkil etadi. Buning asosiy sabablaridan biri qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish uchun zarur investitsiyalar va texnologiyalarning yetishmasligi, shuningdek, ushbu sohada infratuzilmaning rivojlanmaganligidir. Bundan tashqari, qazilma boyliklardan foydalanish qayta tiklanadigan energiya manbalariga qaraganda hali ham arzonroqdir, bu ham mamlakatda energiya echimlarini tanlashga ta'sir qiladi ^[1].

O. Saidmamatov, S. Salayev, B. Eshchanov, Li Shimin, ilmiy nazariyasiga ko'ra ko'plab mamlakatlar yashil iqtisodiyotga o'tish muhimligini anglab yetdi va aniq stsenariylarni ishlab chiqdi, garchi asosiy e'tibor qayta tiklanadigan energiya texnologiyalarini qo'llashga tayanadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning zamonaviy iqtisodiy farovonligini hisobga olgan holda, qayta tiklanadigan energiyaga investitsiya infratuzilmasini yaxshilashga katta talab mavjud, chunki rivojlangan davlatlar allaqachon harakat strategiyasini ishlab chiqqan. O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari keng tarqalishining amaliy dalillari keltirildi, bu esa mamlakatda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini rag'batlantiradi ^[2].

Bugungi kunda elektrotexnika sanoatini rivojlantirish yalpi ichki mahsulot xadmini oshirish, uning tarkibidagi tayyor maxsulotlar safini kengaytirish, tejamkor energiya mahsulotlarini ishlab chiqarishga sabab bo'lmoqda. Bu kabi masallar E.A. Maxmudovning tadqiqotlarida o'z aksini topgan bo'lib, elektrotexnika sanoatining rivojlantirish bosqichlari tahlil etilgan. Elektrotexnika tarmog'i mahsulotlarining turlari tasniflangan va ushbu mahsulotlar bilan mamlakat iqtisodiyoti va aholisini ta'minlash darajasi aniqlangan ^[3].

Sh.S. Jo'rayev, R.B. Qodirov tadqiqotlarida esa O'zbekiston elektr energetika sanoati, uning shakllanishi va taraqqiyoti, tarkibiy tuzilishi, mustaqillik yillarida uning o'sish sur'atlari, mintaqalarda elektr energiyasi ishlab chiqarish va noan'anaviy energiya manbalaridan foydalanish bo'yicha fikrlar bayon etilgan ^[4].

E.A.Muminova o'zining tadqiqotlarida O'zbekistonda sanoat tarmog'ining rivojlanishi, zrkini iqtisodiy hududlarni ko'payishi, eksport mahsulotlarining ko'payishi natijasida atrof-muhitga ta'sir darajasi o'rganilgan. Sanoat korxonalari tomonidan chiqarilayotgan chiqindilar insonga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ekologik muammolar keltirishi va butun dunyoda sanoatning rivojlanishi yashil iqtisodiyotga o'tish zaruratini kabi masalalarni ifoda etgan ^[5].

Mamlakatimizda energetika tizimi barqarorligini ta'minlash uchun yangi quvvatlarga mos tarmoqlarni qurish, elektr saqlash qurilmalarini o'rnatish, zarur materiallarni ishlab chiqarishni maqsadida O'zbekistonda 2024-yilda elektr ishlab chiqarishda "yashil energiya" ulushi 15 foizga yetishi kutilmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Yuqori iqtisodiy o'sishni ta'minlash, elektrotexnika sanoatida barqaror rivojlanishni ta'minlash bugungi kunda dolzarb muammolardan sanalmoqda. Tadqiqot ishida energiya iste'moli, jumladan, aholi jon boshiga birlamchi yoqilg'i-energetika resurslari tahlili, O'zbekistondagi elektr energiyasi ishlab chiqarishning o'rnatilgan quvvatlari tahlili amalga oshirilgan. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun muhim hisoblangan bir qator omillar o'rganilib, har biriga batafsil yoritib berilgan. Shu bilan bir qatorda arzon energiyadan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali qayta tiklanadigan energiya manbalari qishloq jamoalarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, O'zbekiston Respublikasida 2016–2022-yillarda sohalar bo'yicha elektr energiyasi iste'molining tahlili amalga oshirilgan. Muqobil energiya manbalaridan foydalanish masalalari o'rganilgan va atroflicha muhokama qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatimiz iqtisodiyotining tarmoq va sohalar rivojlanib borishi bilan bir qatorda energiya quvvatlariga bo'lgan talab ham ortib bormoqda. Mamlakatimizda ishlab chiqarilgan elektr energiyasi asosan tabiiy gaz, neft va gaz kondensati, ko'mir va suvdan foydalangan holda olinadi. Shundan asosiy qismini tabiiy gaz tashkil qiladi, bu esa ishlab chiqarilgan elektr energiyasi tannarxining qimmatlashishiga olib keladi. Buni 1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlar orqali ham ko'rishimiz mumkin. Aholi jon boshiga birlamchi yoqilg'i-energetika resurslari o'lchov birligi sifatida t.n.e. ekvivalentlikda ko'rsatilgan.

1-jadval: Aholi jon boshiga birlamchi yoqilg'i-enegetika resurslari (t.n.e.)²

Yoqilg'i-enegetika resurslari	Yillar										
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi bo'yicha	0,2	2,2	2,1	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	1,3	1,6	1,7
shundan:											
Neft va gaz kondensati	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Tabiiy gaz	1,9	1,9	1,9	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,2	1,5	1,5
Ko'mir	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03	0,03	0,04
Gidroelektro-energiya	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02

1-jadvaldagi ma'lumotlarga ko'ra, neft va gaz kondensati resurslari 2000-yilda 0,3 t.n.e. tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 0,2 t.n.e. ga kamayib, 0,1 t.n.e. ni tashkil qilgan. Tabiiy gaz resurslari 2000-yilda 1,9 t.n.e. ni tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 0,4 t.n.e. ga kamayib, 1,5 t.n.e. ni tashkil qilgan. Ko'mir resurslari 2000-yilda 0,03 t.n.e. ni tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda xuddi shu ko'rsatkichni tashkil qilgan. Hidroelektroenergiya resurslari 2000-yilda 0,01 t.n.e. tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 0,01 t.n.e. ko'rsatkich kuzatilgan.

Elektr energiyasiga bo'lgan talab 2016-yilga nisbatan 2022-yilda 19,8 foizga oshgan, ya'ni 11415,9 mln. kVt. soatga ko'p bo'lgan. Viloyatlar kesimida qaraydigan bo'lsak, 2016-yilga nisbatan, 2022-yilda eng ko'p elektr energiyasi iste'moli Andijon – 44,6 foizga, Samarqand 40,1 foizga, Qoraqalpog'iston Respublikasi – 31,7 foiz, Namangan – 37,7 foizga oshgan. Elektr energiyasi iste'moliga bo'lgan talab 2022-yilda 2016- yilga nisbatan Toshkent viloyatida - 5,4 foiz, Sirdaryo viloyatida – 8,9 foizga va Qashqadaryo viloyatida – 6,4 foizga oshgan. O'zbekiston Respublikasi viloyatlari bo'yicha 2016-2022-yillarda aholi sonining o'sishiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, respublika bo'yicha aholi sonining o'sishi 2016-yilda 31575,3 ming kishini tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda aholi soni 7,4 foizga oshib, 33905,2 ming kishini tashkil qilgan, ya'ni aholi soni 2329,4 ming kishiga ko'paygan. Aholi sonining o'sishini respublikamiz hududlari bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, 2016-yilga nisbatan, 2022-yilda eng ko'p aholi sonining o'sishi Surxondaryo viloyatida to'g'ri kelgan – 9 foiz, Qashqadaryo viloyatida – 8,4 foiz, Jizzax viloyatida – 8,3 foiz, Samarqand viloyatida – 8,2 foizga oshgan. Respublika bo'yicha aholi sonining eng kam o'sishi Toshkent shahrida 2016-yilda aholi soni 2794,1 ming kishini tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 2941,9 ming kishini tashkil qilgan, ya'ni aholi sonining o'sish ko'rsatkichi 5,3 foizni tashkil qilgan. Qoraqalpog'iston Respublikasida 2016-yilda 1791,1 kishini tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 1898,3 ming kishini tashkil qilib, aholining o'sish ko'rsatkichi 5,9 foizni tashkil qilgan.

2-jadval: O'zbekistondagi elektr energiyasi ishlab chiqarishning o'rnatilgan quvvatlari (GVt)³

Elektr stansiyasining turi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022-yil 2010-yilga nisbatan %da
O'zbekiston Respublikasi	12,6	12,5	12,6	13,1	13,0	13,2	14,1	14,4	14,2	15,9	16,6	17,4	18,2	132,6
shu jumladan elektr stansiya turi														
Issiqlik elektr stansiyalari (IES) va issiqlik elektr markazlari (IEM)	10,8	10,8	10,8	11,3	11,2	11,3	12,2	12,5	12,3	14,0	14,6	15,2	15,8	135,8
Gidroelektro stansiyasi (GES)	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,2	2,4	112,8

O'zbekistonda elektr energiyasining asosiy manbalari bu 8 ta issiqlik elektr stansiyalari va 3 ta issiqlik elektr markazlari hisoblanadi. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida resurs tejamkor elektr energiyasini ishlab chiqaruvchi qurilmalarining quvvati qariyb 2800 MVt yoki issiqlik elektr stansiyalari umumiy quvvatining 25,5 %ni tashkil qilmoqda.

² O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

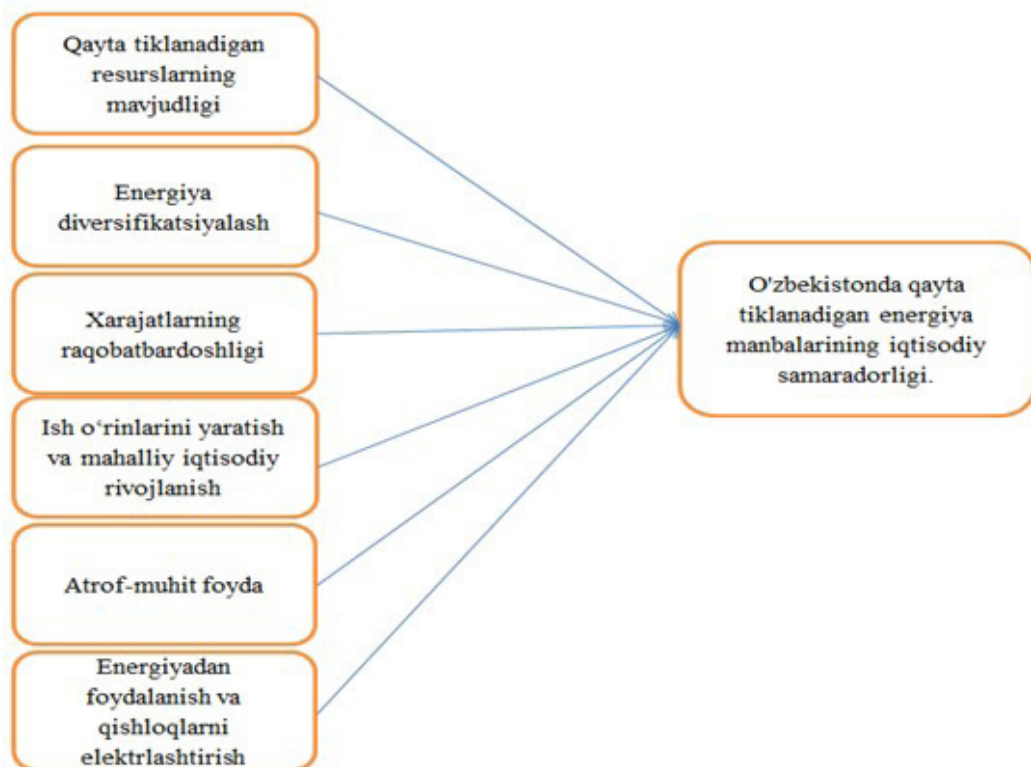
³ O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasining ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Iqtisodiyotning tarmoq va sohalarini rivojlanishi, aholining turmush darajasini yaxshilanishi bilan bir qatorda energiyaga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda. O'zbekistondagi elektr energiyasi ishlab chiqarishning o'rnatilgan quvvatlari 2022-yil 2010-yilga nisbatan 132,6 % ga oshganligini ko'rishimiz mumkin.

Bugungi kunda toza elektr energiya manbalari hozirda jahon elektr energiyasining 38%, jumladan gidroenergetika (15%), atom energiyasi (10%), shamol energiyasi (7%) va quyosh energiyasi (4%) ishlab chiqaradi. Elektr energiyasiga talab o'sishda davom etmoqda. 2021-yilda 5,4% ga o'sdi, bu yangi rekorddir. Borgan sari ko'proq odamlar elektr energiyasidan foydalanmoqda. Sanoatning boshqa tarmoqlari, jumladan, transport va issiqlik energetikasi ham elektrlashtirilmoqda. Bu shuni anglatadiki, toza energiya qazib olinadigan yoqilg'i ishlab chiqarishni qisqartirishni boshlashdan oldin yangi talabni qondirish uchun ko'tarilishi kerak. Kelgusi yigirma yil ichida elektr tarmog'ida sodir bo'ladigan o'zgarishlar ko'lamini kam sonli davlatlar tushunadi⁴.

Quyidagi chizmada mamlakatda muqobil energiya manbalaridan foydalanish, iqtisodiy o'sish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun muhim hisoblangan bir qator omillarni keltirishimiz mumkun.

1-chizma: Muqobil energiya manbalaridan foydalanishning iqtisodiy samaradorlikni oshirish omillari⁵

Birinchi omil sifatida qayta tiklanadigan resurslarning mavjudligi: O'zbekistonda quyosh radiatsiyasining yuqori darajasiga ega bo'lgan va shamol energetikasi uchun mos keladigan loyihalarni amalga oshirishda qulay shart-sharoitlar mavjud bo'lgan hududlar mavjud bo'lib qayta tiklanadigan energiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi omil energiya aralashmasini diversifikatsiya qilish: Yuqorida aytib o'tganimizdek O'zbekistonda asosan energiya ishlab chiqish qazib olinagan resurslarga tayangan holda amalga oshiriladi. Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan keng ko'lamda foydalanish energiya manbalarini diversifikatsiya qilish, energiya hajmini oshirishga, atrof-muxitga yoqilg'i energiya manbalaridan chiqadigan chiqindilarni kamaytirishga imkonini beradi. O'zbekistonda mazkur masallarni yechimini topish maqsadida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda, jumladan, Saudiya Arabistonining "ACWA Power" kompaniyasi bilan hamkorlikda Chirchiq shahrida "Yashil vodorodni ishlab chiqarishni tashkil etish" loyihasi amalga oshirishi doirasida 2025-yilda respublikada 3000 tonna yashil vodorod va quvvati 52 MVt shamol trubinasi, ikkinchi bosqichda esa 500 ming tonna yashil ammiak va 2,4 GVt shamol trubinalari ishga tushirilishi rejalashtirilmoqda. Muqobil elektr energiya resurslaridan samarali foydalanish natijasida dunyoda birinchilardan bo'lib yashil vodoroddan mineral o'g'itlarni ishlab chiqarish va yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan mahsulotlarni dunyo bozorlariga yo'naltirishga erishiladi.

⁴ Shaydanov, T., Abirova, G., Engalicheva, N., Aliev, U., & Gulyamova, A. (2023). Transition of Uzbekistan to renewable energy sources: Challenges and prospects. In E3S Web of Conferences (Vol. 405, p. 02018). EDP Sciences.

⁵ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Uchinchi omil xarajatlarning raqobatbardoshligi: Quyosh va shamol kabi qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari narxi global miqyosda pasayib bormoqda. O'zbekiston xorijiy sarmoyalarni jalb qilish va qayta tiklanadigan energiya loyihalarini rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.09.2022-yildagi 518-son "Qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini ishlab chiqarishni jadallashtirish to'g'risida" gi qaroriga muvofiq Quyosh suv isitish uskunalari va quyosh fotoelektrik panellarini ishlab chiqarishga mo'ljallangan "Solar cluster" klasteri tomonidan qiymati 38,7 mln dollar bo'lgan investitsiya loyihalarini amalga oshirish ko'zda tutilgan. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining tannarx bo'yicha raqobatbardoshligi oshishi O'zbekistonda yashil iqtisodiy o'sishni ta'minlashga hissa qo'shadi.

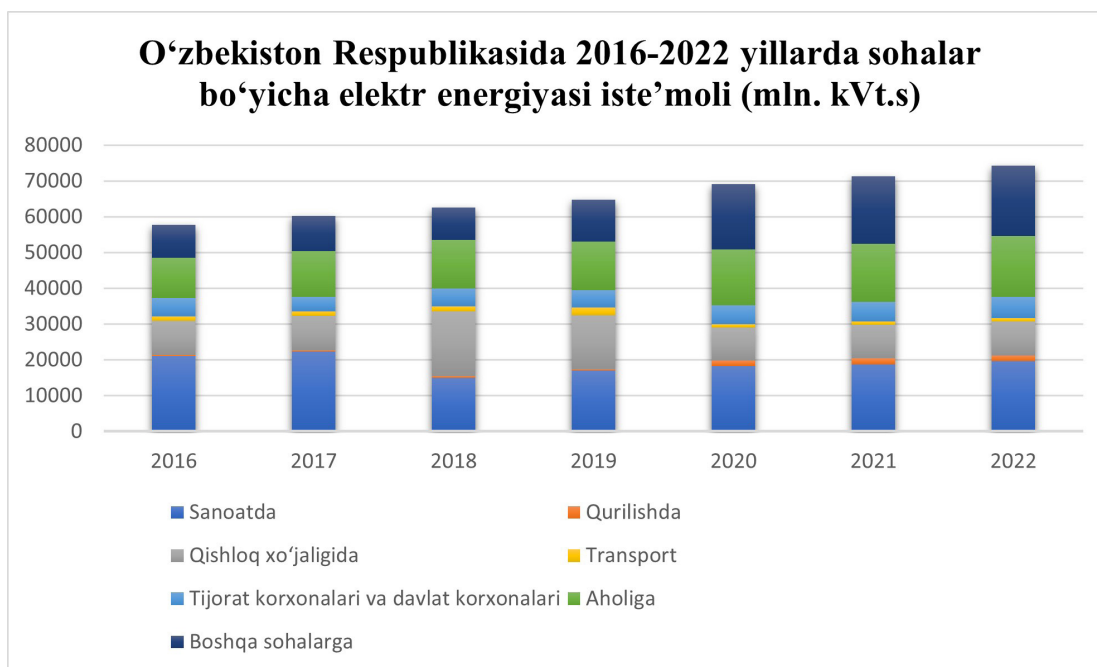
To'rtinchi omil ish o'rinlarini yaratish va mahalliy iqtisodiy rivojlanish: qayta tiklanadigan energiya loyihalarini ishlab chiqish ish o'rinlari yaratish va mahalliy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishi mumkin. Bu qayta tiklanadigan energiya tizimlarini ishlab chiqarish, o'rnatish, ishlatish va texnik xizmat ko'rsatishni o'z ichiga oladi. Qayta tiklanadigan energiya sanoatini rivojlantirish orqali O'zbekiston bandlik imkoniyatlarini yaratishi va tegishli tarmoqlarda iqtisodiy o'sishga yordam berishi mumkin.

O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini ishlab chiqarishda "SOLAR CLUSTER" klaster ishtirokchilari tomonidan amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarini amalga oshirilishi natijasida 500 ta ishchi o'rinlari yaratish ko'zda tutilgan.

Jahon bankining "Iqlim va rivojlanish bo'yicha mamlakat hisoboti" ga ko'ra, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tishida ish o'rinlarining sezilarli qisqarishiga olib kelmaydi, balki ish o'rinlarining turlari o'zgaradi. 2035-yilga kelib bandlik darajasi yangi yashil texnologiyalarni qurish, o'rnatish, foydalanish va texnik xizmat ko'rsatish, yuqori qo'shilgan qiymatli xizmat ko'rsatish sohasida 30% ga oshadi.

Beshinchi olil sifatida Atrof-muhit foydalari: Qayta tiklanadigan energiya issiqxona gazlari chiqindilari va havo ifoslanishini kamaytirish orqali ekologik afzalliklarni taklif qiladi. O'zbekiston, boshqa ko'plab davlatlar qatori, ekologik barqarorlik va iqlim o'zgarishi masalasiga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish orqali O'zbekiston havo sifatini yaxshilashi, iqlim o'zgarishi ta'sirini yumshatishi va sog'liqni saqlash bilan bog'liq xarajatlarni kamaytirishi mumkin.

Beshinchi omil energiyadan foydalanish va qishloqlarni elektrlashtirish: O'zbekistonda ishonchli elektr energiyasidan mahrum bo'lgan qishloq hududlari mavjud. Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari, masalan, tarmoqdan tashqari quyosh tizimlari yoki mini-tarmoqlar qishloqlarni elektrlashtirish uchun iqtisodiy jihatdan samarali echimlarni taqdim etishi mumkin. Toza va arzon energiyadan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali qayta tiklanadigan energiya manbalari qishloq jamoalarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

2-rasm: O'zbekiston Respublikasida 2016–2022-yillarda sohalar bo'yicha elektr energiyasi iste'moli (mln. kVt.s)

6 O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini ishlab chiqarishni jadallashtirish to'g'risida" gi 2022-yil 21-sentyabrdari qarori. <https://lex.uz/docs/6201421#undefined>

7 Uzbekistan - Country Climate and Development Report (English). Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099111423124532881/P1790680f452f10ba0a34c06922a1df0003>

Mamlakatimiz aholisi va iqtisodiyotini energiya bilan ta'minlash maqsadida hukumat tomonidan bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2022-yil yakunida Mamlakat Prezidenti tomonidan 5 ta quyosh va 1 ta shamol elektr stansiyasi ishga tushirildi. 2 milliard dollar qiymatiga ega bo'lgan ushbu loyihalarni to'liq ishga tushishi natijasida ikki milliondan ortiq xonadonlar uzluksiz elektr energiyasi bilan ta'minlash, 2 milliard kub metr tabiiy gazni tejash hamda sanoat va xizmatlar sohasida 4 milliard dollarlik qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyati paydo bo'ladi. 2030 yilgacha muqobil energiya manbalarini 27 gigavattga yetkazish rejalashtirilgan. Bu har yili 25 milliard kub metr tabiiy gazni iqtisod qilish, atmosferaga zararli tashlanmalarni 34 million tonnaga qisqartirishga imkon beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda aholi soning tobora ortib borishi natijasida energiya resurslariga bo'lgan talabni ortib borish sharoitida, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, energetika sohasini barqaror rivojlantirish maqsadida qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish bo'yicha yuqori sur'atlaradagi islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda energiya barqarorligini ta'minlashda bir qator muammolarni hal etish maqsadga muvofiqdir. Birinchidan, energiya istemolini to'g'ri tashkil etish, kam iste'molli energiya mahsulotlarini ishlab chiqarish maqsadida elektrotexnika sanoatini rivojlantirish, sohada maxsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish, ikkinchidan, aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarni o'zlarini kichik va o'rta quvvatli energiya manbalari bilan ta'minlashni rag'batlantirish. Va nihoyat, uchinchi tomondan, bino va inshootlarning energiya samaradorligini oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish tabiiy resurslarni tejash va tabiatga yetkaziladigan zarar miqdorini kamaytirish imkonini beradi. Bu elektr tarmoqlaridagi yuklarni tushirish, avariylarning oldini olish, texnologik yo'qotishlarni kamaytirish, eng muhimi, ekologik toza, "yashil" energiyaga o'tish jarayonini faollashtiradi. Bunday sa'y-harakatlar nafaqat bugun, balki kelajak uchun ham muhim.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish tabiiy resurslarni tejash va tabiatga yetkaziladigan zarar miqdorini kamaytirish imkonini beradi. Bu elektr tarmoqlaridagi yuklarni tushirish, avariylarning oldini olish, texnologik yo'qotishlarni kamaytirish, eng muhimi, ekologik toza, "yashil" energiyaga o'tish jarayonini faollashtiradi. Elektrotexnika sanoati korxonalari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar energiya tejamkorligini ta'minlashda muhim ahamiyati kasb etadi. Elektrotexnika sanoatining barqaror rivojlanishi natijasida energo tejamkor mahsulotlarni hajmining ortishi aholining energiya resurslariga bo'lgan talabini qondirishda xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. (Shaydanov, T., Abirova, G., Engalicheva, N., Aliev, U., & Gulyamova, A. (2023). Transition of Uzbekistan to renewable energy sources: Challenges and prospects. In E3S Web of Conferences (Vol. 405, p. 02018). EDP Sciences.)
2. O. Saidmamatov, S. Salaev, B. Eshchanov va Li Shimin, "Rivojlanayotgan mamlakatlarning qayta tiklanuvchi energiya salohiyati: Yashil iqtisodiyot tomon harakatlantiruvchi omillar (O'zbekiston misolida)". Yashil iqtisodiyot xalqaro jurnali. 8(2), 134:doi:10.1504/IJGE.2014.065850. (2014)
3. Maxmudov, Э. А., & Sultanov, B. I. (2018). Perspektivy razvitiya elektrotexnicheskoy otrasli Respubliki Uzbekistan. Экономика i finansы (Uzbekistan), (11), 15-22.
4. Juraev, Sh. S., & Kodirov, R. B. (2017). Future development of electric power industry in Uzbekistan. Экономика i finansы (Uzbekistan), (1), 28-33.
5. Muminova, E. A. (2023). Sanoat tarmog'ining rivojlanishi yashil iqtisodiyotga o'tishning zarurati sifatida // Экономика и финансы (Узбекистан), (6 (166)), 7-11.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.